

Міністерство культури і туризму України
Відділ культури і туризму Охтирської міської ради
КЗ «Охтирський міський краєзнавчий музей»

**КОЗАЦЬКІ СТАРОЖИТНОСТІ
ЛІВОБЕРЕЖЖЯ ДНІПРА
XV-XVIII СТОЛІТТЯ**

Збірник матеріалів
I Міжрегіональних археологічних читань

(Охтирка, 19-20 жовтня 2015 р.)

Суми
2015

**ДОСЛІДЖЕННЯ ГОНЧАРСТВА ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ ДОБИ
В 20-50 РОКАХ ХХ ст.**

Питання вивчення матеріальної культури Південної Русі у золотоординський і наступний – литовсько-руський періоди у вітчизняній історіографії є малодослідженим. В українській історичній науці рубежу ХІХ-ХХ ст. приділялася увага переважно певним аспектам історичного та культурного розвитку окремих українських земель, головним чином ґрунтуючись на письмових джерелах, в той час як археологічні стояли осторонь історичних реконструкцій [1; 3]. Лише у другій половині ХХ ст., коли зросли масштаби археологічних досліджень пам'яток Київської Русі, постало питання вивчення матеріальної культури населення України після монгольської навали. На необхідність таких досліджень, зумовлених низьким рівнем тогочасних знань про «темні віки» нашої історії, і залучення до цього передовсім археологічних матеріалів свого часу звертали увагу М.Ю. Брайчевський [2, с. 20-31], Р.О. Юра [12, с. 31-40] та В.Й. Довженок [4, с. 76-82].

Як зазначалося вище, цілеспрямовані археологічні дослідження пам'яток цього часу розпочалися з середини ХХ ст., втім певна кількість об'єктів, що мали матеріали післямонгольського часу досліджувалися і у першій половині ХХ ст., в час становлення національної академічної науки. Якщо, для української історичної школи вивчення історії ХІІІ-ХVІІ ст. ґрунтувалося на залученні широкого кола письмових та картографічних джерел, то молода археологічна наука, ще не могла надати таку широку джерельну базу. Окрім цього, існувало коло питань, пов'язаних з теоретичними та практичними аспектами ведення розкопок комплексів золотоординського та литовсько-руського періодів. Наприклад, значно ускладнювала виділення таких об'єктів відсутність розробок у хронології та типології кераміки – одного з головних хронологічних маркерів для їх виділення.

Переважаюча більшість матеріалів, здобутих розкопками у 20-50-ті рр. ХХ ст. ще лишається слабо введеною до наукового обігу [7, с.10] та й не завжди археологи мали змогу провести дослідження поселенських пам'яток, обмежуючись лише

фіксацією місця знахідки [10, с. 58]. Основний масив відомостей про гончарство литовсько-руського періоду був здобутий в результаті вивчення міських поселень Південної Русі. Вперше увагу на своєрідну середньовічну кераміку звернув С.С. Магура. Досліджуючи північно-західні схили гори Киселівка (Замкова гора) у Києві, він виявив зразки глиняного посуду, які згодом відніс до литовсько-польської доби [9, с. 212]. В подальшому, а саме з кінця 30-их – середини 40-их років подібні матеріали спорадично виявлялися в процесі розкопок у Вишгороді, Городську, Каневі, Білгородці та на інших поселеннях Середнього Подніпров'я та Полісся [6, с. 120-121]. Однак виділити їх в хронологічний чи культурний контекст у дослідників не було можливостей, на відміну від більш пізньої кераміки XVI-XVIII ст. [див. напр.: 5, с. 8; 11, с. 22]. Причина цього полягала в першу чергу в тому, що виділення такого специфічного керамічного матеріалу було ускладнене відсутністю джерельної бази, а також побутуванням в тогочасній історичній науці думок про запустіння Середнього Подніпров'я після монгольської навали і, як наслідок, – занепад гончарства. Однією з перших спроб виокремлення такої кераміки із залученням більш ширших аналогій, можна вважати роботу М.П.Кучери, у якій він на підставі аналізу матеріалів з городища поблизу х. Половецьке на р. Рось, виявлених у 50-их роках, вперше поставив питання про характерні особливості слов'янського гончарства після монгольської навали [8, с. 174-181].

Таким чином, недостатній рівень вивчення гончарства литовсько-руської доби в 20-50-х рр. XX ст. був зумовлений кількома факторами. В першу чергу це стосувалося методики польових археологічних досліджень та обмеженості джерельної бази, що спричиняло певну плутанину в культурно-хронологічній атрибуції знахідок, які не вкладалися у відомий на той час типологічний ряд кераміки Південної Русі. Іншим, не менш важливим фактором, було винищення українських археологів в період червоного терору 30-х років. Збіг означених обставин зрештою і призвів до того, що питання вивчення гончарства, а зрештою і матеріальної культури населення Південної Русі після монгольської навали лежало осторонь дослідницьких завдань археологів і повернулися до нього фактично в останній третині XX ст.

-
1. *Антонович В.Б.* Монографии по истории Западной и Юго-Западной России / В.Б. Антонович. – К., 1885 – Т.1. – 351 с.
 2. *Брайчевський М.* Перспективи дослідження українських старожитностей XIV-XVIII ст. / М. Брайчевський // Середні віки на Україні. – К.: Наук. думка, 1971. – Вип.1 – С.20-31.
 3. *Грушевський М.С.* Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава Мудрого до кінця XIV ст. / М.С. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1991 – 541 с.
 4. *Довженко В.О.* Среднее Поднепровье после татаро-монгольского нашествия / В.О. Довженко // Древняя Русь и славяне. – М.: Наука, 1978. – С.76-82.
 5. *Каргер М.* Розкопки у Києві в 1946 р. / М. Каргер // Археологічні пам'ятки УРСР. – 1947. – Вип. I. – С. 7-20
 6. *Капустін К.М.* Історія вивчення археологічних пам'яток правобережжя Київської землі середини XIII-XV ст. / К.М. Капустін // Археологія – К., 2011 – №2 – С.119-131.
 7. *Капустін К.М.* Археологічні пам'ятки Дніпровського Лівобережжя середини XIII-XV ст. (за матеріалами розвідок 40-х – 70-х рр. XX ст.) / К.М. Капустін // Сіверянський літопис – Чернігів, 2012 – №3-4 (травень-серпень) – С.9-20.
 8. *Кучера М.П.* Про одну групу середньовічної кераміки на території УРСР / М.П. Кучера // Слов'яно-руські старожитності. – К., 1969. – С. 174-181.
 9. *Магура С.* Розкопки на горі Киселівці в Києві 1933 р. / С. Магура // НЗІМК. – К., 1934. – Кн. 1. – С.212
 10. *Міллер М.* Дніпрельстанівська археологічна експедиція Наркомосу України (1927-1932) // Міллер М.О. Дніпрові таємниці: зб. статей. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2012. – С.40-67.
 11. *Рибаков Б.* Розкопки в Переяславі-Хмельницькому в 1945 р. / Б. Рибаков // Археологічні пам'ятки УРСР. – 1947. – Вип. I. – С. 21-25.
 12. *Юра Р.О.* Завдання вивчення пізньосередньовічних пам'яток України. / Р.О. Юра // Середні віки на Україні. – К.: Наук. думка, 1971. – Вип.1. – С.31-40.